

Motylaty

Dbłość o środowisko naturalne zgodnie
z ideą zrównoważonego rozwoju

Oddajemy w Państwa ręce trzeci numer kwartalnika „Motylaty” wydawanego w ramach realizacji projektu „Trwałe zachowanie zagrożonych siedlisk i motyli w sieci Natura 2000 w południowo-zachodniej Polsce”, dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach V Osi Priorytetowej, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013 oraz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

W bieżącym numerze piszemy o czerwńczyku fioletku – drugim z pięciu gatunków motyli, na ochronie których koncentrujemy uwagę. Przedstawiliśmy Państwu już przeplatkę aurinię, a w kolejnych numerach zaprezentowane zostaną jeszcze: czerwńczyk nieparek, modraszek telejus oraz modraszek nausitous. W trzecim numerze „Motylatów” opisujemy rośliny żywicielskie wymienionych motyli. Przedstawiamy także postępy prac realizowanych w ramach projektu oraz informujemy o pracach planowanych do wykonania na początku 2012 r.

Fot.1. Czerwńczyk fioletek fot. A. Malkiewicz

CZERWOŃCZYK FIOLETEK (*Lycaena helle*)

1. Ocena zagrożenia

Motyl znajduje się m.in. na Czerwonej liście zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce (2002), Czerwonej Księdze Zwierząt Ginących i Zagrożonych (2004) oraz w Czerwonej księdze motyli dziennych Europy (1999).

2. Status

W Polsce podlega ścisłej ochronie. Jarosław Buszko w Poradniku utrzymania i ochrony siedlisk oraz gatunków pisze: „W Polsce gatunek należy do zagrożonych, chociaż w porównaniu z krajami ościennymi, gdzie gatunek praktycznie już wyginął, sytuacja u nas jest nieporównanie lepsza”.

Fot. 2. Czerwończyk fioletek
fot. A. Malkiewicz

3. Opis gatunku

Rozpiętość skrzydeł czerwończyka fioletka wynosi 25 – 28 mm. Dominującym kolorem skrzydeł jest brunatny i niebiesko-fioletowy, na skrzydłach są również pomarańczowe, grube pasy a w nich czarne plamy. Brzegi skrzydeł pokrywają małe, białe włoski. Ich spód jest pomarańczowo-beżowy w czarne kropki oraz białe klinowate plamki. (fot. 1, 2) Fioletki wykazują

zmienną sezonową wyglądu. Motyle pokolenia wiosennego mają więcej barw pomarańczowych i intensywniejszy fioletowy połysk. (fot. 3)

Fot. 3. Czerwończyk fioletek, samiec
fot. A. Malkiewicz

Dorosłe osobniki żywią się nektarem kwiatów żółtych, różowych do fioletowych. Larwy gąsienicy motyla są spokojne. Pod względem wyboru pokarmu są bardzo wybredne. Młodsze larwy odżywiają się wyłącznie spodnią

Fot. 4. Młoda larwa czerwonończyka fioletka
fot. A. Malkiewicz

ubarwione jasnozielono z licznymi króciutkimi włoskami na ciele. Po przeobrażeniu, pojawia się poczwarka, z której po krótkim okresie spoczynkowym (8 – 10 dni) na początku lipca wylęgają się dorosłe motyle drugiego pokolenia. Samice ich niebawem składają jaja. Gąsienice żerują w sierpniu i w pierwszej połowie wrze-

Fot. 5. Jajo czerwonończyka fioletka
fot. A. Malkiewicz

blaszką liścia rdestu wężownika, później wygryzają w nim otwory na wylot. (fot. 4) Zimują poczwarki. Pod koniec kwietnia (na Dolnym Śląsku) i w maju wylęgają się z nich dorosłe motyle pierwszego pokolenia. Po kopulacji samice składają jaja pojedynczo na spodzie liścia roślin żywicielskich. (fot. 5) Z jaj tych szybko wylęgają się gąsienice, które żerują około trzech tygodni. Spotkać je można do końca czerwca.

Larwy są grube i krótkie, ślimakowate, śnią przepoczwarczają się. Poczwarki są kremowe w czarne plamki, wiszą aż do wiosny przymocowane do dolnych części roślin żywicielskich lub innych znajdujących się w pobliżu. Wiosną dadzą kolejne pokolenie motyli.

Długość życia: jedno pokolenie motyli dorosłych w danej populacji żyje 4 tygodnie; pojedynczy osobnik dużo krócej - do 10 dni; gąsienica żyje 3 tygodnie.

4. Biologia motyla

W południowo-zachodniej Polsce gatunek ten ma 2 pokolenia w ciągu jednego sezonu wegetacyjnego: pierwsze pojawia się około 20 kwietnia i zanika około 20 maja, a drugie pojawia się z początkiem lipca a zanika na początku sierpnia.

Jarosław Buszko w Poradniku... pisze: „Gąsienica jest monofagiem i żyje na rdeście wężownika (*Polygonum bistorta*).

Motyle są aktywne w ciągu dnia przy słonecznej pogodzie i odwiedzają rozmaite kwiaty. Najczęściej obserwowano go na kwiatach rzeżuchy, niezapominajki i rdestu wężownika...”

Motyle te, jak wiele innych gatunków, różnią się poziomem agresji. Samice są spokojne, choć zdarzają się wyjątki. Zdecydowanie bardziej terytorialne są samce, które często można zobaczyć jak walczą ze sobą o samice w powietrzu nad siedliskami. Czerwończyki fioletki mają silny instynkt obrony swoich łąk i atakują również inne gatunki owadów, które wlatują na ich terytoria. Na szczęście takie walki są bezkrwawe.

5. Wymagania siedliskowe

Gatunek występuje na terenach podmokłych, najczęściej na wilgotnych łąkach w dolinach rzek oraz na torfowiskach niskich. Koniecznym warunkiem jest istnienie na tych łąkach rośliny żywicielskiej – rdestu wężownika. (fot 6)

Fot. 6. Rdest wężownik na łące w Boguszycach, obszar Natura 2000
Dolina Oleśnicy i Boguszyckiego Potoku fot. B. Imiela

Sprzyjające jest też rozproszone występowanie krzewów, przede wszystkim wierzby szarej (*Salix cinerea*) i wierzby uszatej (*Salix aurita*), które chronią je od wiatru i są miejscem nocowania motyli. Niekiedy areale występowania poszczególnych populacji są bardzo niewielkie i obejmują obszar zaledwie kilkudziesięciu m².

6. Rozmieszczenie

Występuje na obszarze całej Polski na średnio licznych stanowiskach, gatunek zagrożony w związku z zanikaniem siedlisk i ze zmianami sukcesyjnymi na łąkach. Zdarzają się bardzo liczne populacje na obszernych terenach jak i małe populacje na obszarze kilku - kilkunastu arów. Jarosław Buszko w Poradniku... pisze:

„Gatunek o zasięgu transpalearktycznym obejmującym chłodne i umiarkowane obszary od zachodniej Europy po wschodnią Azję. W zachodniej Europie widoczna jest wyraźna, spowodowana przez działalność człowieka, regresja zasięgu.

Ryc. 1. 1. Mapa rozmieszczenia populacji czerwonoćzyka fioletka (*Lycaena helle*) w południowo-zachodniej Polsce. Kolorem czerwonym oznaczono następujące populacje czerwonoćzyka fioletka:

1. Zlewnia Widawy
2. Dolina Stobrawy
3. Mirocin Dolny.

Kolorem zielonym oznaczono granice obszarów Natura 2000, na których mają miejsce działania realizowane w ramach projektu. Zostały one wymienione w numerze 1. Motylatów, który znajduje się na stronie WWW projektu: <http://www.motyle.natura2000.pl/>

W Polsce gatunek występuje głównie w południowej i wschodniej części kraju, a na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce ma izolowane stanowiska. „Motyl ten występuje również w parkach narodowych: Narwiańskim, Wigierskim, Biebrzańskim, Poleskim oraz dawniej w Białowieskim, gdzie zarosły dogodne dla niego siedliska.” Na Dolnym Śląsku stwierdzony w rejonie Oleśnicy i Bierutowa oraz w dolinie Odry w okolicach Nowej Soli, a także w okolicach Kluczborka.

7. Ochrona gatunku

Obecnie ochrona powinna sprowadzać się do ochrony siedlisk, na których gatunek występuje lub może występować. Chodzi przede wszystkim o zachowanie rośliny żywicielskiej czerwonończyka, rdestu wężownika, który występuje na wilgotnych łąkach, a więc o ochronę tych łąk przed zarastaniem poprzez koszenie. Kosić można dwukrotnie, na początku lipca oraz po 15. września lub lepiej jednorazowo – tzw. koszenie późne, po 15. września. Innymi zagrożeniami dla siedlisk i motyla, przed którymi należy je bronić, są: melioracja, osuszanie terenu, budowa stawów, przekształcanie łąk w grunty orne lub zajmowanie ich pod budownictwo.

Fot. 7. Czarcikęs łąkowy
fot. M. Malicki

ROŚLINY ŻYWICIELSKIE GATUNKÓW MOTYLI OBJĘTYCH DZIAŁANAMI PROJEKTU

Gatunki motyli, których ochrona jest istotą działań projektu (przeplatka auriinia, czerwonończyk fioletek, czerwonończyk nieparek, modraszek telejus, modraszek nausius), nie mogłyby istnieć w swoich lokalizacjach bez roślin żywicielskich. Są to następujące gatunki:

Czarcikęs łąkowy (*Succisa pratensis*) – gatunek żywicielski przeplatki aurinii (*Euphydryas aurinia*). Jest to bylina należąca do rodziny szczeciowatych (*Dipsacaceae*), dorastającą do wysokości 80 cm.

Fot. 8. Krwisiąg lekarski fot. H. Malkiewicz

Łodyga wzniesiona, zwykle w górze, rozgałęziona, liście dolne jajowolancetowate lub eliptyczne, a liście łodygowe lancetowate. Kwiatostanem jest główka o średnicy 2 – 3 cm, a pojedyncze kwiaty o długości 4 – 7 mm mają barwę niebieskofioletową. Owocem jest owłosiony orzeszek. Roślina ta kwitnie od lipca do września i występuje na wilgotnych łą-

kach i zaroślach, a także na skraju lasów. Jest gatunkiem charakterystycznym dla zmiennowilgotnych zbiorowisk roślinnych ze związku *Molinion caeruleae*. W Polsce występuje na obszarze całego kraju, a w górach po piętro regla dolnego.

Czarcikęs łąkowy jest rośliną leczniczą i miododajną. (fot. 7)

Krwisiąg lekarski (*Sanguisorba officinalis*) – gatunek żywicielski dla modraszka telejusa (*Phengaris teleius*) i modraszka nausitousa (*Phengaris nausithous*). Bylina należąca do rodziny różowatych (*Rosaceae*), dorastająca do 1 m wysokości. Łodyga prosta, u góry widlasto rozgałęziona, liście na długich ogonkach z przylistkami. Kwiatostan w kształcie główki o długości 1 – 3 cm, a kwiaty pozbawione są płatków korony. Owocem jest niełupka. Krwisiąg lekarski rośnie na wilgotnych łąkach na terenie całej Polski. Kwitnie od czerwca do września i jest rośliną miododajną. Jest także rośliną leczniczą i stanowi surowiec zielarski. (fot. 8)

Fot. 9. Rdest węzownik
fot. M. Szyrmer

Rdest wężownik (*Polygonum bistorta*) – gatunek żywicielski dla czerwönczyka fiolećka (*Lycaena helle*). Jest to bylina o wysokości dochodzącej do 1 metra należąca do rodziny rdestowatych (*Polygonaceae*). Łodyga pojedyncza, liście dolne jajowate, a górne lancetowate, przylistki zrośnięte w pochewkę. Kwiatostanem jest kłos o długości 3 – 6 cm, a kwiat nie jest zróżnicowany na kielich i koronę. Owocem jest trójkanciasty orzeszek. Rdest wężownik kwitnie w lipcu i sierpniu. Roślina ta występuje na wilgotnych łąkach i torfowiskach niskich oraz w wysokogórskich ziołoroślach. Gatunek charakterystyczny dla łąk ze związku *Calthion*. Występuje na obszarze całej Polski po piętro alpejskie. Jest to roślina lecznicza, ale na łąkach traktowany jest jako gatunek o niewielkiej wartości pastewnej. (fot. 9)

Szczaw lancetowaty (*Rumex hydrolapathum*) – gatunek żywicielski dla czerwönczyka nieparka (*Lycaena dispar*). Jest to bylina należąca do rodziny rdestowatych (*Polygonaceae*) dorastająca do 2,5 metra wysokości. Łodyga prosta, w górnej części rozgałęziona, liście lancetowate o długości do 1 metra, dolne na długich ogonkach. Kwiaty w wielokwiatowych pęczkach tworzą duży kwiatostan. Owocami są trójkanciaste orzeszki. Roślina ta kwitnie w lipcu i sierpniu.

Fot. 10. Szczaw lancetowaty fot. A. Malkiewicz

Pospolita na nizinach, rośnie nad brzegami wód stojących i płynących zasobnych w składniki pokarmowe. Gatunek charakterystyczny dla klasy *Phragmitetea*. (fot. 10)

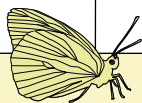
POSTĘP W REALIZACJI PRAC

Do końca października prowadzone było na części łąk włączonych do projektu koszenie inicjalne tzn. koszenie łąk trudnych, nie użytkowanych, po karczowaniu, po odłogowaniu, łąk wilgotnych lub podmokłych. Najtrudniejsze łąki na obszarze oleśnicko-opolskim oraz izersko-ślęzańskim projektu koszone były maszynami zakupionymi na potrzeby projektu. (fot. 11, 12) Koszenie łąk łatwiejszych powierzone zostało rolnikom gospodarującym na danym terenie. Działki cenne przyrodniczo, a niedostępne dla maszyn, wykoszone zostały ręcznie. Prace były prowadzone na obszarach, dla których sporządzone zostały wcześniej wytyczne co do sposobu rekultywacji łąk i zgodnie z tymi wytycznymi, co oznacza m.in. koszenie łąk na odpowiedniej wysokości (10-15 cm). Na obszarze oleśnicko-opolskim projektu prace były prowadzone w Przemkowie (obszar Natura 2000 Stawy Przemkowskie oraz Przemkowski Park Krajobrazowy), na „Łąkach Muchowskich” (obszar Natura 2000 Góry i Pogórze Kaczawskie) oraz w Markotowie Dużym (obszar Natura 2000 Łąki w okolicach Kluczborka nad Stobrawą).

Fot. 11. Koszenie ręczne łąki. Obszar Natura 2000
Dolina Oleśnicy i Boguszyckiego Potoku

fot. R. Gawlik

Fot. 12. Inicjalne koszenie łąki w Muchowie,
obszar Natura 2000 Góry i Pogórze Kaczawskie *fot. B. Imiela*

W czwartym kwartale 2011 r. można było kontynuować selektywne usuwanie sukcesji naturalnej na łąkach, rozpoczęte w okresie jesienno – zimowym 2010 r. Po zakończeniu prac na obszarze izersko–ślęzańskim projektu, ekipa karczowników rozpocznie usuwanie niepożądaney roślinności (drzewa i krzewy) na obszarze oleśnicko–opolskimi. Prace są prowadzone zgodnie z wytycznymi przygotowanymi przez naukowców. Sелеktywne usuwanie sukcesji naturalnej na łąkach będzie prowadzone jeszcze w na początku 2012 r. Obszar wytypowany do wykarczowania ramach projektu to 170 ha, z czego usunięto już krzewy i drobne drzewka na powierzchni ponad 90 ha. Prace te są konieczne, gdyż zadrzewienia i zakrzewienia powodują fragmentację siedlisk, co zagraża motylom. Nie wycinamy jednak wszystkich zadrzewień i zakrzewień na łąkach objętych projektem, gdyż pewne rośliny i ich usytuowanie wpływają korzystnie na populacje motyli.

Wszystkie prace prowadzone w terenie nadzorują organizatorzy prac terenowych, jeden na obszarze oleśnicko–opolskim, drugi na obszarze izersko–ślęzańskim projektu. Ich zadaniem jest m.in. przekazywanie kosiarzom i karczownikom wytycznych, wspólne wizyty w terenie przed rozpoczęciem prac, nadzór nad postępami realizacji prac, ich terminowym wykonaniem oraz odbiór wykonanych zadań.

Na bieżąco informują właścicieli działek, na których przeprowadzone mają zostać prace o ich celu i zakresie. Organizatorzy prac pomagali także naukowcom w lokalizowaniu inwentaryzowanych działek i informowali gospodarzy, że na ich działkach pojawią się entomolodzy i botanicy.

Poza wydawaniem biuletynu „Motylaty”, Stowarzyszenie Ekologiczne „EKO-UNIA” informuje o celach projektu, sposobach ich realizowania i postępach prac, poprzez prowadzenie strony projektu <http://motyle.natura2000.pl/>. W IV kwartale 2011 wzbogaciła się ona m. in. o kolejne relacje fotograficzne z prowadzonych prac. Zobaczyć na nich można ekipy kosiarzy pracujących na cennych, ale trudnych łąkach z pomocą sprzętu zakupionego na potrzeby projektu. Promować projekt będą także krótkie filmy edukacyjne, z których pierwszy jest już w trakcie realizacji. Materiały do niego zbierane były w czasie realizacji prac na łąkach.

Zespół zarządzający projektem cały czas dba o to, aby pod względem merytorycznym i finansowym realizacja projektu przebiegała prawidłowo. W czwartym kwartale 2011 r. uzyskano akceptację wniosku sprawozdawczego przez Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych. Złożono również dwa wnioski o płatność rozliczające poniesione dotychczas wydatki tzn. poniesione przez Stowarzyszenie Ekologiczne „EKO-UNIA” w pierwszej połowie 2011 r. oraz wydatki finansowane z pierwszej transzy zaliczki.

Na początku 2012 roku najważniejszym zadaniem do zrealizowania będzie doprowadzenie do końca selektywnego usuwania sukcesji naturalnej na łąkach. Poza tym rozpocznie się szereg działań (m. in. przygotowanie ekspertyz naukowych) skutkujących przygotowaniem planów rolnościwiskowych wraz z rolnikami. Rozpoczęte zostaną także przygotowania do kolejnego sezonu koszenia roślin inwazyjnych i ekspansywnych.

Dziękujemy profesorowi Dariuszowi Tarnawskiemu, doktorowi Adamowi Malikiewiczowi oraz magistrowi Markowi Malickiemu za cenne informacje i uwagi, które zostały wykorzystane w niniejszym numerze biuletynu. Dziękujemy również wszystkim autorom zdjęć wykorzystanych w tym numerze za ich udostępnienie.

Bibliografia:

1. Buszko J., 2009, Czerwończyk fioletek (*Lycaena helle*) [w:] Polska Czerwona Księga Zwierząt, Bezkręgowce, IOP PAN, adres URL (stan na 1.12.2011 r.): <http://www.iop.krakow.pl/pckz/opis.asp?id=86&je=pl>
2. Buszko J., 2004, Poradnik utrzymania i ochrony siedlisk oraz gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny. Tom 6, Ministerstwo Środowiska, str. 55-56.
3. Kłosowski S., Kłosowski G., 2001, Rośliny wodne i bagienne, wyd. Multico, Warszawa.
4. Nawara Z., 2006, Rośliny łąkowe, wyd. Multico, Warszawa.
5. Sielezniew M., Dziekańska I., 2010, Motyle dzienne, wyd. Multico, Warszawa
6. Wikipedia, hasło: czerwończyk fioletek (stan na 28.11.2011), Adres URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Czerwończyk_fioletek
7. Wikipedia, hasło: krwiściąg lekarski (stan na 1.12.2011). Adres URL: http://pl.wikipedia.org/wiki/Krwiściąg_lekarski

Stowarzyszenie Ekologiczne EKO-UNIA

ul. Białokórnicza 26
50-134 Wrocław
tel./fax +48 71 344 22 64
e-mail: info-ekounia@eko.org.pl
www.eko-unia.org.pl

INSTYTUCJE REALIZUJĄCE PROGRAM INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO (<http://www.pois.gov.pl>):

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego <http://www.mrr.gov.pl>

Ministerstwo Ochrony Środowiska <http://www.mos.gov.pl>

Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych <http://www.ckps.pl>

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej <http://pois.nfosigw.gov.pl>

**INFRASTRUKTURA
I ŚRODOWISKO**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Stowarzyszenie
Ekologiczne EKO-UNIA

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską
ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego
w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

Dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Wydrukowano na papierze z makulatury